

نظر اجمالی به چند کتاب چاپ خارج

هنر موسیقی ایرانی

During, Jean, Zia Mirabdolbaghi et Dariush Safvat. *The Art of Persian Music*, Washington, Mage Publishers, 1991, 278p.

ژان دورینگ، ضیامیر عبدالباقی، داریوش صفوت. هنر موسیقی ایرانی، واشنگتن، انتشارات میج، ۱۹۹۱، ۲۷۸ ص، فهرست، مصور.

توجه محققان و نویسندگان فرنگی به ایران فقط محدود به امور اجتماعی، مسائل سیاسی و هدفهای اقتصادی و یا حتی زمینه‌های تاریخی، ادبی، زبان‌شناسی نمی‌شود بلکه شامل قلمرو وسیعی است که از پیچیده‌ترین شاخه‌های علوم تا ساده‌ترین امور بظاهر پیش پا افتاده را در بر می‌گیرد. در واقع، ایران مدهایی است که هر کس به قدر فهمش آن را در می‌یابد و فراخور دانش، تخصص و علاقه خود به آن می‌پردازد.

موسیقی ایرانی یکی از زمینه‌هایی است که ظاهرأ حد و رسم آن روشن می‌نماید و به همین سبب کمتر پژوهنده فرنگی بدان پرداخته است. تنها کسی که آنچنانکه باید و شاید بدان توجه یافته و از جان و دل بدان پرداخته است، ژان دورینگ، محقق جوان، پرکار و کوشای فرانسوی است که موسیقی ایرانی را، علماً و عملاً می‌شناسد و تا کنون چند کتاب تحقیقی ارزنده مخصوصاً در مورد پیوند موسیقی ایرانی با عرفان تألیف و منتشر کرده است و کتاب حاضر، که تا اندازه‌ای یک کار گروهی است، آخرین آنهاست. در واقع بخش اعظم (مقدمه و چهار فصل از هفت فصل) این کتاب اثر مستقل ژان دورینگ است. یک فصل آن را ضیاء میر عبدالباقی نوشته است که در ایران نواختن ضرب را از جمشید شمیرانی آموخته است و اکنون سالهاست مقیم فرانسه است و در کنسرواتوار ملی شهر نیس تدریس می‌کند. یک فصل دیگر کار مشترک ژان دورینگ و ضیاء میر عبدالباقی است و فصل آخر اثر

هنرمند و موسیقی‌شناس ایرانی دکتر داریوش صفوت است. مقدمه کتاب در باب وضع کلی موسیقی ایرانی، سوء تفاهمهای موجود در این باره، گونه‌های مختلف موسیقی ایرانی، و وضع موسیقی و موسیقیدانان در جامعه ایرانی است. پس از آن مباحث زیر مورد بررسی قرار گرفته‌اند: بیان تاریخچه موسیقی ایرانی، تحولات آن، اساتید آن و جایگاهش در پهنه موسیقی جهانی؛ تطور علمی و فنی موسیقی ایرانی و تدوین ردیف و دستگاهها و گوشه‌های آن؛ انواع سازهای ایرانی (چنگ، بربط، عود، کمانچه، سه‌تار، تار، نی، سنتور، دف، ضرب)؛ پیوند شعر با موسیقی و رابطه موسیقی با هنرهای دیگر؛ پیوند موسیقی با عرفان و ماوراء الطبیعه؛ تجزیه و تحلیل شعر و محتوای موسیقی؛ معرفی موسیقیدانان نام‌آور امروز و ارائه نمونه‌هایی از کارهایشان تحت عنوان «مفهوم سنتی».

چنانکه از عناوین فصول بر می‌آید این کتاب برای همه دوستداران موسیقی نوشته شده است نه لزوماً متخصصان، و لذا فایده آن عامتر است. خواننده از رهگذر این کتاب در می‌یابد که موسیقی اصیل ایرانی سابقه‌ای دراز دارد و گذشته موسیقی امروزی به عهد ساسانی می‌رسد. در دوره اسلامی هم موسیقی ایرانی نفوذ فراوان در تمدن اسلامی و به طور کلی در جهان داشته و بسیاری از اصطلاحات آن وارد زبانهای دیگر شده است.

موسیقی ایرانی را می‌توان از دو وجه دسته‌بندی کرد: وجه ظاهر یا شکل که شامل موسیقی کلاسیک سنتی و موسیقی محلی است، و وجه محتوایی به این معنی که موسیقی در ایران دو جنبه تاریخی داشته است: جنبه غنا (موسیقی درباری، مطربی و خراباتی) که آن را حرام دانسته‌اند و جنبه هنری که از این لحاظ موسیقی به عنوان یک هنر جدی و یک رشته علمی مقبولیت داشته و حتی جنبه دینی یافته و در مجالس سماع صوفیه، تلاوت قرآن کریم، نقل اشعار مذهبی و تعزیه از آن بهره گرفته شده است. کتاب توسط «انتشارات میج» در واشنگتن چاپ شده است. کثرت ایرانیان مقیم اروپا و آمریکا و علاقه بسیاری از آنان به حفظ گذشته فرهنگی خود و انتقال آن به فرزندان موجب شده است که برخی از ناشران خارجی آثاری را در باره مآثر فرهنگی ایران به زبانهای فرنگی بخصوص انگلیسی منتشر کنند. این اقبال، همچنین گروههایی از ایرانیان علاقه‌مند را به تأسیس مؤسسات انتشاراتی برانگیخته است که «میج» از آن جمله است و تا کنون آثار دیگری را نیز به انگلیسی چاپ کرده است همچون ترجمه غزلهای حافظ و ترجمه سووشون سیمین دانشور که چندی پیش در نشر دانش معرفی شده است.

کتاب در قطع مناسب و به صورتی بسیار نفیس و روی کاغذ اعلا چاپ شده است. تصویرهای متعدد رنگی و سیاه و سفید از

اما سرانجام به دست شاه سوم (بهرام اول) کشته شد و سبب آن بود که مانی علیه دین حاکم و مستولی آن زمان یعنی آیین زردشت به پاخاست و آیینی تازه، ترکیبی از ادیان زرتشتی، عیسوی، بودایی و عناصر یونانی پدید آورد که بر دو عنصر روشنایی و تاریکی و بر دو اساس نیکی و بدی استوار بود. علت دیگری که نظر محققان را به مانی جلب می کند این است که آیین او خیلی زود و حتی در حیات خود او از یک طرف در سمت مشرق (چین و هند و تبت) و از طرف دیگر در سمت مغرب (از بین النهرین تا جنوب فرانسه) رواج یافت و چندان رونق گرفت که تا مدت‌ها رقیب اصلی مسیحیت در اروپا بود.

مانویت اروپایی بر اثر سختگیریهای مذهبی دستگاههای حکومت و کلیسا سرانجام از میان رفت و از آن کمتر اثری باز مانده است. اما از مانویت چینی، که بازمانده‌های آن نیز زیر فشار یورش مغول ناپدید شد، آثار مکتوب بسیار به جا مانده است که بیشتر آنها در تورفان یافته شده‌اند و بررسی آنها نکات تازه‌ای را از چگونگی رخنه مانویت به قلب آسیا روشن می کند و می نمایاند که سبب اینکه آیین مانی در چین به نام «مذهب روشنایی» شهرت یافته بود، چه بوده است.

در اوایل تابستان سال ۱۱۳ هـ. ق امپراتور چین به یک مغ مانوی فرمان داد تا خلاصه‌ای از کتاب مانی را به زبان چینی برای او فراهم آورد. امپراتور یازده ماه پس از آن در بهار سال ۱۱۴ فرمانی صادر کرد که به موجب آن گروهی به مانویت و انجام مراسم آن در سراسر امپراتوری آزاد گردید.

مغی که خلاصه کتاب مانی را به چینی درآورده است، بسیار مآل اندیش و موقع شناس بوده است. او برای آنکه آیین خود را از گزند حوادث مصون بدارد آن را به گونه‌ای ارائه داده است که هم خوشایند خواننده و شنونده باشد و هم آسان فهمیده شود. و چون در آن روزگار غالب مردمان چین بر مذهب تائویی و بودایی بودند مغ مانوی متون این مذاهب را به کار گرفته و با اندک تغییراتی در خلاصه خود گنجانده است. هدف او از این کار این بوده است که مانی را آخرین بنیانگذار مذاهب بزرگ جلوه دهد و یک رشته پیوند طبیعی میان تائو، بودا و او پدید آورد.

در عین حال و با وجود پذیرش برخی از خصلتها و اصول مذاهب حاکم آن روزگار، خلاصه مورد بحث خصوصیت‌های اصلی و سرچشمه ایرانی خود را حفظ کرده است.

نام کامل کتابی که در اوایل سده دوم هجری فراهم آمد چنین است: «فشرده نظرات و مقررات مذهب بودای روشنایی، مانی» و مرکب از شش مقاله است که نسخه دستنوشته چهار مقاله آن در بریتیش میوزیوم لندن و دو مقاله دیگر آن در کتابخانه ملی پاریس جای دارد. مجموع این دستنوشته در حدود سال ۱۳۲۵ هـ. ق

شوازی چون حکایت میکند
ازجهایم شاکت میکند

کزنیستان تا مرا بسزاید
ازرقیم مردوزن ناسیده

نمونه‌های قدیمی موسیقی ایرانی و مجالس موسیقی گرفته تا انواع سازها و موسیقیدانان نامی امروز به درک بهتر مطالب کتاب کمک می کند. نمونه‌هایی از اشعار فارسی که وارد موسیقی شده و با آن عجین گشته است، به خط فارسی زینت بخش کتاب است. خواننده‌ای که به دقت کتاب را به پایان می برد راز این جمله فریدریش نیچه را که گفته است «بدون موسیقی زندگی یک اشتباه است» به خوبی در می یابد و نگاه تازه‌ای نسبت به این هنر ظریف پیدا می کند.

تازه‌ترین تحقیق درباره آیین مانی

Tajadod, Nahal. *Mani, le Bouddha de Lumière*, Paris, Les Editions du Cerf, 1990, 363p.

نهال تجدد. مانی، بودای روشنایی، پاریس، انتشارات سرف، ۱۹۹۰، ۳۶۳ ص.

مانی، بنیانگذار آیین مانوی (۲۱۵ تا ۲۷۶ م) از شخصیت‌های تاریخی است که از دیرباز توجه محققان و صاحب نظران را، به ویژه در اروپا، به خود جلب کرده است. این امر دو علت عمده دارد: نخست اینکه مانی پس از آنکه در بیست و چهار سالگی ادعای پیامبری کرد، دو شاه ساسانی را به خود متمایل ساخت،

کشف شده اما مورد توجه و دقت علمی قرار نگرفته بود و لذا کار خانم تجدد که آنها را يك جا گرد آورده و با ترجمه و شرح و تفسیر چاپ کرده است، به جهات مختلف تازگی دارد و در خور تقدیر است.

کتاب با مقدمه‌ای در تاریخچه تحقیقات مانی شناسی آغاز می‌شود. پس از آن تاریخچه مانویت در چین، سابقه تألیفات مانوی و اهمیت تاریخی سند حاضر بررسی شده است، آنگاه متن چینی خلاصه با ترجمه روبه روی آن به زبان فرانسوی نقل شده است، سپس توضیحات و تعلیقات مؤلف آمده است و سرانجام پس از نقل توضیحات پل پلوی، اولین فرانسوی که دو مقاله از خلاصه را کشف کرده است، چند فهرست از جمله فهرست الفبایی کلمات، کتاب را پایان می‌بخشد.

کتاب حاضر که تازه‌ترین تحقیق درباره مانویت است بدون اغراق یکی از دقیق‌ترین و جدی‌ترین پژوهش‌هاست که در باره آیین مانی صورت گرفته و بسیاری از نکات تاریک زندگی مانی و آیین او را مخصوصاً در چین روشن می‌کند.

قالی ایران، باغ همیشه بهار

Fontaine, Patrice. *Le tapis persan ou le jardin de l'éternel printemps*. Paris, Editions Recherches sur les Civilisations, 1990, 148 + Xp.

پاتریس فونتین. *قالی ایرانی یا باغ همیشه بهار*. پاریس، انجمن ایران شناسی فرانسه، ۱۹۹۰، ۱۴۸+۱۰ص، مصور.

قالی بافی که در همه جای ایران رواج دارد یکی از فعالیت‌های هنری-اقتصادی عمده‌ای است که محصول آن رقم کلان صادرات را تشکیل می‌دهد و در داخل موجب اشتغال تعداد بی‌شماری از مردم است. اما تحقیقاتی که تاکنون بخصوص توسط فرنگیان در این زمینه انجام گرفته غالباً سطحی و اندک مایه بوده‌اند، به این معنی که فقط به ظاهر موضوع پرداخته‌اند و از اهمیت اقتصادی و اجتماعی و فرهنگی صنعت قالی بافی غافل مانده‌اند.

واقع امر این است که قالی بافی نقطه اوج دهها رشته کسب و کار است که بدون شناختن آنها درک اهمیت و ارزش این هنر دشوار خواهد بود و مهمتر اینکه بررسی این رشته باید از دیدگاههای مختلف مخصوصاً از وجه مردم شناسی انجام گیرد. اما از آنجا که قالی بافی در همه نقاط ایران رایج است و در هر نقطه به شیوه خاص و با کیفیت متفاوت و در اندازه‌های گوناگون تهیه می‌شود، پرداختن به کل هنر قالی بافی در ایران به منظور ارائه يك تحقیق دقیق ناممکن است. به همین جهت باید يك منطقه خاص را

که دارای مشخصات جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی معین باشد انتخاب کرد. با توجه به این امر نویسنده کتاب حاضر منطقه اراک را به عنوان میدان مطالعه برگزیده است.

شهر اراک، که سابقاً سلطان آباد نامیده می‌شده است، سابقه تاریخی چندانی ندارد و از مستحدمات روزگار فتحعلی شاه قاجار است. اما سابقه قالی بافی در آن منطقه بسیار قدیم است و با زندگی مردم عجین شده است و لذا شناخت درست این هنر مستلزم آشنایی با عناصر اولیه همچون زبان و رفتارهای زبانی و مذهبی، شیوه‌های کشاورزی و فنی، دامداری، خانه‌سازی، تغذیه... و ضبط دقیق آنهاست. کاری که نویسنده به دقت و استادانه از عهده آن برآمده و بی اغراق، هیچ نکته‌ای را ندیده نگرفته و ناگفته نگذاشته است. از وضعیت جغرافیایی و اقلیمی و توزیع جمعیت و بافت آن و گروه‌های قومی و انواع فعالیتها و مشاغل و مهاجرت فصلی گرفته تا آنچه بواقع به قالی مربوط است. نقشه‌ها و جدولهای مختلف حاوی اسامی روستاها و موقعیت اداری آنها، توزیع جمعیت، موقع زبانی مردم و تفاوت‌های گویشی آنها... نمودارهای گوناگون، طرحهای متنوع از انواع ابزارهای قالی بافی، و چندین عکس رنگی قرائت کتاب را تسهیل می‌کند و موجب مزید سودمندی آن می‌گردد.

تصوف و معنویت اسلامی

Bonaud, Christian, *Le Soufisme, al-taşawwof et la spiritualité islamique*, Paris, Maisonneuve & Larose, 1991, 155p.

کریستیان بونو. *صوفیگری، تصوف و معنویت اسلامی*. پاریس، مزون نوو-لارز، ۱۹۹۱، ۱۵۵ص.

تصوف از آن گونه از تجلیات معنوی عالم اسلام است که از دیرباز در کانون توجه محققان فرنگی جای داشته است و هر يك از ایشان، از ظن خود، آن را شناخته و شناسانده است. به همین سبب فی الواقع کمتر مطالعه جامع و مانعی که بیطرفانه نیز باشد به زبانهای فرنگی یافت می‌شود. البته کسانی همچون لویی گارده، روزه آرنالدز، لویی ماسینیون، ژان دورینگ، رینولد نیکلسون، آرتور جان آربری، هانری کربن، اوارست لوی پروونسال، پل نویا... نکات بسیاری را از اسرار تصوف روشن کرده‌اند و تحقیقات آنان درخور توجه و عنایت است. اما همه این کارها به دلایل مختلف فایده عام ندارند. گاه زبان آنها بسیار فنی و دشوار فهم است و گاه با پیوند زدن تصوف اسلامی به عرفان یونانی یا هندی به بیراهه می‌روند و گاه سرچشمه واقعی تصوف را نشناخته‌اند.

سکه‌ها، حجاریها، آثار بازمانده به زبانهای یونانی، لاتین، سریانی و گزارشهای کلیسای نسطوری در شمار منابع دیگری است که به شناخت درست وضع حکومت و تشکیلات اداری آن دوره کمک می‌کنند.

کتاب حاضر منحصرأ به بررسی کنده کاریهای بازمانده از آن زمان اختصاص دارد. این کنده کاریها غالباً به صورت مهر و خاتم به دست ما رسیده است. نویسنده در ضمن تحقیقات خود دریافته است که این مهرها و خاتمها انحصار به استانها دارند و از مرکز حکومت چیزی بازمانده است یا در دسترس نیست. بیشتر این مهرها و خاتمها به اواخر عصر ساسانی تعلق دارند و می‌توان گفت که تهیه آنها با اصلاحات اداری که در زمان قباد اول انجام گرفت، ارتباط دارد.

نویسنده کتاب با دقتی فوق العاده همه مهرها و خاتمهای حجاری شده موجود را بررسی، دسته‌بندی و معرفی کرده و از این طریق اطلاعات دقیق و ذیقیمتی درباره استانهای ایران در عهد ساسانی، شیوه اداره آنها، استانداران، و تشکیلات اداری هر استان به دست داده و جغرافیای اداری آن روزگار را ترسیم کرده است.

شماره تازه «چکیده‌های ایران شناسی»

Hourcade, Bernard (Sous la direction de:), *Abstracta Iranica*, IFRI, Paris, vol. 12 (1989), 1991, XVIII + 299p.

مجله چکیده‌های ایران شناسی (زیر نظر برنار اورکاد)، پاریس، انجمن ایران شناسی فرانسه، جلد ۱۲ (۱۹۸۹)، تاریخ انتشار ۱۹۹۱، هجده + ۲۹۹ ص.

مجله چکیده‌های ایران شناسی که در سال ۱۹۷۸ بنیاد گذاشته شده است، سالنامه‌ای کتابشناختی است که فهرست توصیفی-انتقادی اکثریت قریب به اتفاق آثاری را که درباره فلات ایران منتشر می‌شوند، ارائه می‌دهد. این فهرست بسیار متنوع است: از مجموعه‌های مقالات و تألیفات کلی گرفته تا زبان شناسی (زبانهای کهن و زنده)، تاریخ، هنر، باستان شناسی، ادیان، ادبیات، جامعه‌شناسی، علوم سیاسی، حقوق، اقتصاد، جغرافیا، مردم شناسی، موسیقی و هنرهای نمایشی. به این ترتیب خواننده‌ای که این مجموعه را در دست دارد به خوبی از مطالعاتی که به زبانهای مختلف در باره رشته پژوهشی یا مورد علاقه‌اش انجام گرفته است، آگاه می‌شود.

در شماره دوازدهم مجله چکیده‌های ایران شناسی که پس از تأخیری طولانی به تازگی انتشار یافته است ۱۰۸۰ عنوان کتاب و مقاله بررسی و معرفی شده است.

آزاد بروجردی

تفاوت کتاب حاضر با آنچه پیش از این در باب تصوف نوشته شده است در این است که تصوف را به زبان ساده و به دور از بازیهای لفظی و پیچ و خمهای تاریخی تعریف می‌کند، اصول آن را می‌شناساند و عناصر آن را به دست می‌دهد. نویسنده کتاب حاضر که به زبان عربی آشناست توانسته است به خوبی از عهده انجام کاری که برگردن گرفته بوده است برآید و اثری آموزنده و خواندنی فراهم آورد (هرچند که به سبب آشنایی کم به زبان فارسی نتوانسته است از آثار اصیل تصوف ایرانی استفاده کند). آنچه بر ارزش کتاب می‌افزاید فهرست درازی است از آثار نویسندگان فرنگی در باب تصوف و نیز آثار مشایخ متصوفه که به زبانهای انگلیسی و فرانسوی ترجمه شده‌اند، و همچنین فهرست کتابهای عربی مربوط به تصوف. اما عیب این فهرستها در این است که فقط از روی کتابهای موجود در کتابخانه «انستیتوی جهان عرب» که مقر آن در پاریس است- فراهم آمده است و حاوی کتابهای دیگر که به زبانهای مختلف نوشته شده‌اند و غالب آنها در کتابخانه ملی پاریس یافت می‌شوند، نیست.

جغرافیای اداری امپراتوری ساسانی

Rika Gyselen. *La géographie administrative de l'Empire sassanids*, Paris, GECCMO/ CNRS/ AAEI, 1989, 166p.

ریکا گیزلن، *جغرافیای اداری امپراتوری ساسانی*، پاریس، ۱۹۸۹ (۱۳۶۹)، ۱۶۶ص.

برای بازسازی سازمان اداری يك دولت قدیمی رسم بر این است که قبل از هر چیز منابع رسمی آن دوره و پس از آن منابع مرتبط با آن دولت و آن دوره به ویژه منابع هم‌عصر آن بررسی شود. در مورد دولت ساسانی غالب مورخان بر عکس عمل کرده‌اند به این معنی که مطالعه خود را بر واری مکتوبات ادبی متأخر بنا نهاده‌اند و علت آن فقدان منابع قدیم و به اصطلاح دست اول بوده است. بدیهی است که این مکتوبات در طی قرون و ضمن انتقال از عصری به عصر دیگر و از جایی به جای دیگر دستخوش تغییرات و دستکاریهایی شده‌اند و همین امر موجب جعل یا تحریف تاریخ گشته و لذا استفاده از آنها و استناد به آنها باید با نهایت احتیاط انجام گیرد.

واریس منابع ابتدایی کار دستیابی به حقیقت تاریخی و تشخیص درست از نادرست را آسان می‌کند و خوشوقتانه در سالهای اخیر منابع بسیار از این گونه در مورد تاریخ عهد ساسانی به دست آمده است. سنگ نبشته‌های شاهان یا بزرگان آن زمان حاوی اطلاعاتی پراکنده اما سودمند درباره شیوه اداری آن روزگار است. نام شخصیتها نیز که در آن آثار ضبط شده است،